

РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ОСНОВА СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Патlachuk O. B.

Стаття присвячена комплексному аналізу римського права як одного з ключових джерел формування сучасних правових систем. Предметом дослідження є історичний розвиток римського права, його рецепція в середньовічній Європі та вплив на сучасні правові системи. Метою статті є доведення того, що римська правова спадщина залишається концептуальним підґрунтям для більшості сучасних правових систем через свою гнучкість і логічну довершеність. Методологія дослідження базується на історико-правовому аналізі, порівняльному правознавстві та системному підході. Використано тексти римських юристів, середньовічні глоси та коментарі до *Corpus iuris civilis*, а також сучасні кодифікації, такі як Французький цивільний кодекс і Німецьке цивільне уложення. Новизна методу полягає в інтеграції історичного та порівняльного аналізу для виявлення впливу римського права на різні правові сім'ї. Результати роботи підтверджують, що римське право стало основою для формування європейського *jus commune* через адаптацію *Corpus iuris civilis* середньовічними юристами. Вплив римських інститутів, таких як власність, зобов'язання та делікти, на сучасні цивільні кодифікації є значним і тривалим. Також виявлено паралелі між римським правом та англо-американською правовою сім'єю, зокрема в сфері договірної свободи та деліктної відповідальності. Це підтверджує актуальність римського права як методологічного "каркасу" для сучасних правових систем. Висновки статті підкреслюють, що римська правова спадщина залишається важливим джерелом для розуміння сучасного права. Автор пропонує розглядати римське право не лише як історичний феномен, але й як джерело інноваційних підходів до вирішення сучасних правових проблем. Рекомендації включають активніше використання римських принципів у правотворчості та правозастосуванні, зокрема в контексті гармонізації європейського права. Крім того, стаття акцентує увагу на тому, що римське право може служити мостом між різними правовими культурами, сприяючи міжнародному правовому діалогу. Його принципи, такі як справедливість, рівність перед законом та захист прав особистості, залишаються універсальними і можуть бути застосовані в умовах глобалізації.

Ключові слова: римське право, правові системи, рецепція права, *Corpus iuris civilis*, *jus commune*, кодифікації, англо-американське право.

Patlachuk O.V. Roman law as the basis of modern legal systems

The article is devoted to a comprehensive analysis of Roman law as one of the key sources of formation of modern legal systems. The subject of the study is the historical development of Roman law, its reception in medieval Europe and its impact on modern legal systems. The purpose of the article is to prove that the Roman legal heritage remains the conceptual basis for most modern legal systems due to its flexibility and logical perfection. The research methodology is based on historical and legal analysis, comparative jurisprudence and a systematic approach. The texts of Roman jurists, medieval glosses and commentaries on the *Corpus iuris civilis*, as well as modern codifications such as the French Civil Code and the German Civil Code were used. The novelty of the method lies in the integration of historical and comparative analysis to identify the influence of Roman law on various legal families. The results of the study confirm that Roman law became the basis for the formation of the European *jus commune* through the adaptation of the *Corpus iuris civilis* by medieval lawyers. The influence of Roman institutions, such as property, obligations and torts, on modern civil codifications is significant and long-lasting. The author also identifies parallels between Roman law and the Anglo-American legal family, in particular in the area of contractual freedom and tort liability. This confirms the relevance of Roman law as a methodological "framework" for modern legal systems. The article concludes that the Roman legal heritage remains an important source for understanding modern law. The author proposes to consider Roman law not only as a historical phenomenon, but also as a source of innovative approaches to solving modern legal problems. The recommendations include more active use of Roman principles in law-making and law application, in particular in the context of harmonisation of European law. In addition, the article emphasises that Roman law can serve as a bridge between different legal cultures, facilitating international legal dialogue. Its principles, such as justice, equality before the law and protection

of individual rights, remain universal and can be applied in the context of globalisation.

Key words: *Roman law, legal systems, reception of law, Corpus iuris civilis, jus commune, codification, Anglo-American law.*

Постановка проблеми та її актуальність. Римське право - це правова система Стародавнього Риму, яка формувалася протягом більш ніж тисячі років та стала підґрунтям для більшості сучасних правових систем світу [9, с. 20]. Після падіння Західної Римської імперії в 476 р. н. е. та навіть після припинення існування Східної Римської (Візантійської) імперії у 1453 р., римське право не зникло безслідно. Навпаки, воно було збережене та переосмислене наступними поколіннями юристів, що забезпечило його вплив на правовий розвиток Європи в середні віки та новий час. Сьогодні загально визнано, що саме римське право лежить в основі континентальної (романо-германської) правової сім'ї, охоплюючи правові системи більшості європейських держав, а також значної кількості країн Латинської Америки, Африки та Азії, які запозичили європейські континентальні кодекси. Як підкреслюють дослідники, римське право стало фундаментом сучасних національних правових систем Європи і навіть багатьох неєвропейських держав, не втративши актуальності й дотепер [9, с. 25].

Актуальність дослідження римського права як основи сучасних правових систем зумовлена необхідністю глибше зрозуміти джерела сучасного права, принципи та концепції, які беруть свій початок ще у давньоримській юридичній традиції. Багато з тих правових інститутів і норм, якими керуються сучасні юристи, виникли чи отримали розвиток саме в римському праві. Наприклад, такі базові положення, як недоторканність приватної власності, свобода договорів, принцип відповідальності за вину та інші, були вперше чітко сформульовані римськими юристами та закріплені у римському праві. Тому вивчення генези цих положень дозволяє краще усвідомити їх зміст і значення для сучасної юридичної практики. Римське право відзначається високим рівнем юридичної техніки і логіки, що робить його своєрідним «еталоном» побудови правової системи. Його понятійний апарат, структура норм та підходи до систематизації законодавства значною мірою вплинули на формування сучасної юридичної науки і законодавства.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до розгляду римського права як

основи сучасного права: від історичних витоків до сучасних проявів. У роботі уточнено та розширено розуміння масштабів рецепції римського права, підкреслено значення римських правових принципів для розвитку доктрини прав людини, конституціоналізму та інших сфер публічного і приватного права. Крім того, акцентовано на логічній спадкоємності між римським правом та сучасними правовими системами, що дозволяє пояснити схожість правових підходів у різних країнах та правових культурах.

Варто наголосити, що римське право слід розглядати не лише як історичний курйоз чи джерело цікавих прецедентів, але передусім як фундаментальний досвід правотворення. Воно є не тільки основою сучасних правових систем, але й цінним досвідом правового розвитку, який включає реальні труднощі, суперечності та досягнення. Таке знання дозволяє сучасним правникам не лише простежити витоки тих чи інших юридичних явищ, але й перейняти уроки минулого, аби ефективніше вирішувати правові проблеми сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Римське право залишається предметом активного наукового інтересу, оскільки його вплив на сучасні правові системи є безперечним.

На думку Ю. С. Шемшученка [13, с. 9], вивчення римського права є ключовим для розуміння основних принципів права, таких як диспозитивність, субсидіарність, формальна рівність та законність. Це особливо актуально в умовах реформування правової системи України.

Райнхард Ціммерманн у монографії [2, с. 311] доводить, що римське зобов'язальне право стало основою для логічної структури сучасних цивільних кодифікацій. Його дослідження підкреслює транснаціональний вплив римського права, який продовжує формувати правову думку в Європі та за її межами.

Професор П'єр Леруа [1, с. 57] аналізує вплив римських інститутів на французький Code civil. Він доводить, що римське право було адаптоване до модерної правової дійсності, що підтверджує його актуальність і здатність до інтеграції в сучасні правові системи.

В Україні тематика римського права активно досліджується. Зокрема, В. В. Комаров [7, с. 26] підкреслює, що глибинне розуміння понять *ius*, *ius civile*, *ius gentium* є запорукою коректної побудови сучасної цивільної доктрини. В.Д. Гончаренко [4, с. 47] аналізує вплив римських правових норм на українське право власності, доводячи,

що сучасна конструкція права власності, зокрема номінального титулу і довірчої власності, має римське походження.

Також значну увагу рецепції римського спадкового права в Україні приділяє дослідниця О. Коваль [6, с. 129], яка наводить порівняльний аналіз понять *hereditas*, *testamentum*, *legatum* та їхніх сучасних аналогів у Цивільному кодексі України.

Хоча більшість дослідників визнає фундаментальне значення римського права для сучасних правових систем, існують і критичні підходи. Наприклад, Я. С. Шевченко [12, с. 13] застерігає від механічної рецепції окремих інститутів, вказуючи на те, що багато римських норм створювалися у зовсім іншому соціокультурному контексті.

Таким чином, римське право залишається не лише історичною спадщиною, а й живим джерелом правового мислення, яке продовжує впливати на розвиток сучасних правових систем. Його вивчення є важливим для розуміння сучасних правових явищ та ефективного вирішення правових проблем.

Метою статті є здійснення ґрунтовного аналізу римського права як історичної основи сучасних правових систем, з акцентом на висвітленні основних етапів розвитку римського права, механізмів його рецепції (сприйняття) у середньовічній Європі та впливу на формування континентальної правової традиції, а також на виявленні ключових принципів та інститутів, успадкованих сучасним правом від римського. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: охарактеризувати еволюцію римського права від царського періоду до кодифікації імператора Юстиніана; проаналізувати процес рецепції римського права в Європі та роль університетської традиції у відродженні римсько-правових знань; показати, яким чином принципи та норми римського права були інкорпоровані у зміст сучасних правових систем (передусім країн романо-германської правової сім'ї); порівняти вплив римського права на різні правові сім'ї, зокрема вказати на особливості країн загального права, де прямий рецептивний вплив був обмеженим.

Виклад основного матеріалу. Розвиток римського права традиційно поділяють на декілька періодів: архаїчний, предкласичний, класичний та посткласичний (імператорський) періоди [10, с. 220]. Архаїчний період (від заснування Риму у 753 р. до н. е. до приблизно III ст. до н. е.) характеризувався виникненням перших писаних законів та правових звичаїв раннього Риму.

Найвидатнішою пам'яткою цього часу стали Закони XII таблиць (451-450 рр. до н. е.) - перший кодифікований звід римського публічного і приватного права, що заклав основу для подальшого розвитку правової системи Риму [10, с. 223]. У предкласичний та класичний періоди (кінець III ст. до н. е. - III ст. н. е.) римське право досягло високого рівня розвитку і диференціації. В цей час творили видатні римські юристи (класики), такі як Гай, Павло, Ульпіан, Модестін та інші, праці яких (дигести, коментарі, вислови) лягли в основу подальшої рецепції римського права. Класичне римське право відзначалося високою технікою юридичного мислення: норми права стали більш абстрактними і універсальними, розроблено точну юридичну термінологію, вироблено концепції договорів, деліктів, спадкування тощо.

Важливою рисою римської правової традиції стало розмежування права на публічне (*jus publicum*) і приватне (*jus privatum*), а також поява таких понять, як *jus civile* (власне право громадян Риму) та *jus gentium* (право народів). *Jus civile* було сукупністю норм, що застосовувалися лише між римськими громадянами і спиралися на давні звичаї та Закони XII таблиць. Натомість *jus gentium* сформувалося пізніше під впливом активних торговельних та соціальних зв'язків Риму з підкореними територіями та іноземцями. Правила *jus gentium* були більш гнучкими і універсальними, вони враховували правові звичаї різних народів і застосовувалися до відносин за участі *peregrini* (чужоземців). Фактично *jus gentium* стало прообразом міжнародного приватного права та джерелом багатьох універсальних принципів (справедливість, добросовісність у виконанні зобов'язань тощо). Рецепція елементів чужоземного права через механізм *jus gentium* надала римському праву космополітичного характеру, заклавши основу для його сприйняття в інших культурах у майбутньому [8, с. 32].

Завершальним етапом еволюції римського права стала епоха імператора Юстиніана I (VI ст. н. е.), коли було здійснено масштабну кодифікацію всього правового матеріалу, накопиченого за попередні століття. За наказом Юстиніана була укладена знаменита «Corpus Juris Civilis» (Кодифікація Юстиніана), що складалася з чотирьох частин: Інституції (*Institutiones*), Дигести (*Digesta* або *Pandectae*), Кодекс (*Codex*) та Новели (*Novellae*). Інституції були своєрідним підручником з основ права, Дигести - збірником витягів з творів класичних юристів, Кодекс - зводом імператорських конституцій, а Новели - новими

законами Юстиніана. Ця кодифікація підвела підсумок розвитку римської правової думки і створила систематизований звід цивільного права, який пізніше став основою для рецепції римського права в середньовічній Європі [10, с. 232]. Значення Юстиніанового Зводу важко переоцінити - він зберіг для наступних поколінь багатющий доробок римських правників і слугував містком між античним та середньовічним правом.

Отже, багатовікова еволюція римського права привела до формування високорозвиненої, внутрішньо узгодженої системи правових норм та принципів. Римське право накопичило значний масив правових рішень і доктрин, що охоплювали практично всі сфери суспільних відносин того часу - від сімейних та спадкових до зобов'язальних та кримінальних. Ця правова система стала першою в історії настільки деталізованою і всеохопною, а тому створила прецедент комплексної побудови права на засадах логіки та принципів, а не лише казуїстичних приписів. Саме завдяки цьому римське право виявилось здатним пережити своїх творців і стати основою для права нових держав і народів.

Після падіння Західної Римської імперії римське право певний час продовжувало застосовуватися на територіях, що колись входили до її складу, хоч і в спрощеному вигляді. Так, варварські королівства на руїнах Риму укладали свої збірники законів на основі римського права для підкореного римського населення (наприклад, Бревіарій Аларіха 506 р. у королівстві вестготів). Однак у ранньому середньовіччі (VI-VIII ст.) знання про класичне римське право поступово згасало, поступаючись місцем звичаям германських племен. Новий етап відродження римського права настав у XII ст., коли в Італії (м. Болонья) було заново «відкрито» Дигести Юстиніана. Це спричинило виникнення школи глосаторів - середньовічних правників, які інтенсивно вивчали та коментували тексти *Corpus Juris Civilis*. Глосатори (Ірнерій та його послідовники) створили численні тлумачення (глоси) до римських текстів, прагнучи пристосувати стародавні норми до потреб свого часу. Їхню працю продовжила в XIII-XIV ст. школа постглосаторів (коментаторів), представники якої (Бартол, Бальд та ін.) більш вільно інтерпретували римське право і поєднували його з нормами місцевого феодального права.

Результатом діяльності глосаторів і коментаторів стало формування в Західній Європі так званого «общого права» (*jus commune*), тобто спільної правової основи, заснованої на римсько-канонічних

джерелах. Римське право у своїй юстиніанівській редакції викладалось в університетах як обов'язкова дисципліна, що готувала професійних юристів (*legisti*). Випускники-бакалаври і доктори права розносили знання римських правових принципів по всій Європі, обіймаючи посади суддів, адвокатів, радників при дворах правителів. Таким чином, до пізнього середньовіччя римське право було рецепційоване (сприйняте) у більшості континентальних європейських країн, насамперед у Центральній Європі, Італії, Південній Франції, Іспанії, Нідерландах та Німеччині. У Німеччині процес рецепції набув особливого розмаху: з XV ст. і до прийняття Німецького цивільного уложення 1900 р. римське право діяло там як субсидіарне (доповнююче) право - застосовувалося судами за відсутності норми в місцевому звичаєвому праві. Це означало, що фактично Німеччина кілька століть жила за римським правом, пристосованим до тодішніх реалій, що істотно вплинуло на німецьку правову культуру.

На українських землях рецепція римського права відбувалася поступово: спершу через дію Литовських Статутів (XVI ст.), що містили чимало римських норм, а пізніше - через імперські кодифікації XIX ст. (зокрема, Звід законів Російської імперії), які значною мірою ґрунтувалися на засадах римського права [11, с. 110].

Рецепція римського права створила підґрунтя для розвитку національних законодавств на універсальних засадах. У міру становлення національних держав та централізації влади постало питання про кодифікацію власного законодавства. Під час цих кодифікацій римське право відіграло роль «будівельного матеріалу», з якого конструктори національних кодексів черпали норми і поняття. Показовим є приклад Франції, де після революції був ухвалений Цивільний кодекс 1804 р. (Кодекс Наполеона). Хоча цей кодекс проголосив чимало новаторських ідей (рівність перед законом, свобода особи, ліквідація феодальних привілеїв тощо), його структура і зміст значною мірою спиралися на римське право. Кодекс поділений на три книги (особи, майно, способи набуття власності) за римським зразком [5, с. 27], в ньому закріплені традиційні римські інститути: форми власності, види договорів, зобов'язання із заподіяння шкоди (делікти) тощо. Французькі законодавці запозичили з римського права класифікацію зобов'язань на договори, квазі-договори, делікти та квазі-делікти, а також римське розуміння свободи договору як загального принципу цивільного обороту. Таким чином, Кодекс Наполеона був

синтезом революційних підходів і римсько-правової традиції, що значною мірою обумовило його довговічність та впливовість.

Не менш яскравим є приклад Німеччини, де кодифікація цивільного права відбулася пізніше, проте на ще більш ґрунтовній доктринальній основі. Німецький цивільний кодекс (*Bürgerliches Gesetzbuch*, BGB) набув чинності у 1900 р. після багатьох десятиліть наукової роботи так званої пандектної школи. Пандектне право - це система викладу цивільного права, розроблена німецькими юристами на базі римських джерел (передусім Дигест). В основу BGB було покладено саме пандектну структуру, що поділяє цивільне право на Загальну частину, Зобов'язальне, Речове, Сімейне та Спадкове право. Така структура - оригінальний витвір німецької юриспруденції XIX ст., але її прообразом слугувала система римського приватного права, викладена Гаєм та підтримана в Юстиніанових Інституціях. Недарма кажуть, що BGB - це «романтизоване» німецьке право: воно спирається на римські поняття і конструкції, але викладені німецькою точністю і ґрунтовністю. У результаті норми римського права продовжили своє життя у модернізованому вигляді німецького кодексу. Подібні процеси відбулися і в інших країнах континентальної Європи: Італія, Іспанія, Португалія, Австрія, Нідерланди, Швейцарія, країни Скандинавії - усі вони у XIX-XX ст. створили власні цивільні кодекси, використовуючи досвід Франції або Німеччини, а отже опосередковано спираючись на римське право.

Рецепція римського права не обмежилася Європою. Разом із європейською експансією та колонізацією римсько-правові ідеї поширилися на інші континенти. Колишні колонії європейських держав у Америці, Африці та Азії запозичили правові системи метрополій, включно з їхньою континентально-правовою основою. Наприклад, країни Латинської Америки після здобуття незалежності в XIX ст. широко використовували напрацювання французьких та іспанських кодексів при формуванні власного цивільного законодавства - таким чином, і там присутній потужний шар римського права. Сучасні правові системи таких держав, як Бразилія, Мексика, Аргентина та ін., належать до романо-германської правової сім'ї і несуть у собі римсько-правову спадщину (через посередництво європейських кодексів). Подібна ситуація склалася в Квебеку (Канада) та штаті Луїзіана (США), де діяло французьке право, а також у низці країн Близького Сходу, що запозичили європейські кодекси у XX ст. Отже, на початок XX ст. можна

говорити про глобальну рецепцію римського приватного права у вигляді поширення континентальної правової традиції на значну частину світу [9, с. 29].

Сучасні національні правові системи значною мірою спираються на принципи та інститути римського права, навіть якщо вони були адаптовані чи модифіковані з часом. Передусім це стосується держав романо-германської правової сім'ї, де кодифіковане приватне право фактично являє собою продовження римсько-правової традиції. Наприклад, у більшості цивільних кодексів закріплено визначення права власності, дуже близьке до римського розуміння *dominium* - як повної влади особи над річчю в межах, дозволених законом. Інший приклад - принцип свободи договору, який сучасне цивільне право Європи сприйняло з римського права (через канонічний принцип *pacta sunt servanda* та римську концепцію консенсуального договору). Сучасні правові системи закріплюють, що сторони вільні укласти будь-які договори і визначати їх зміст на власний розсуд (за винятком обмежень, встановлених законом задля захисту публічних інтересів або слабшої сторони) - цей підхід прямо відсилає до римської приватноправової автономії, коли договір розглядався як волевиявлення сторін, що має силу закону для них. Римське походження мають і основні положення деліктного права: принцип вини (*culpa*) як підстави відповідальності за заподіяну шкоду, поділ шкоди на пряму і непряму, поняття необхідної оборони та крайньої необхідності тощо - всі ці ідеї беруть початок у працях римських юристів і тепер закріплені в цивільних кодексах та інших законах [9, с. 34]. Таким чином, тяглість правових ідей простежується від римської формули до сучасної статті кодексу, що регулює аналогічні відносини.

Окрім норм і інститутів, римське право передало сучасності також методологію і підходи до систематизації права. Зокрема, поділ права на галузі (цивільне, кримінальне, адміністративне тощо) виріс на основі римського поділу права на приватне і публічне, а також виокремлення особливих частин у межах приватного права (зобов'язання, речове право, спадкове право тощо). Сучасна юридична термінологія значною мірою латиномовна: такі терміни, як «контракт», «квазіконтракт», «делікт», «емфітевзис», «узукація» (набуття права власності через давність), «іпотека», «манципація» та багато інших - це безпосередня спадщина римського права. Навіть у тих випадках, коли використовуються терміни

національних мов, їхній зміст часто розкривається через римські концепти. Наприклад, у українському цивільному праві поняття зобов'язання визначається дуже подібно до римського - як правовідношення, в силу якого одна сторона (боржник) зобов'язана здійснити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, сплатити гроші, виконати роботу тощо) або утриматися від певної дії.

Слід зазначити, що римсько-правова спадщина присутня й у країнах загальної (англосаксонської) правової сім'ї, хоча й менш помітно. Англійське загальне право історично розвивалося окремо від континентальної традиції, проте і воно зазнавало певного впливу римського права. По-перше, у середньовічній Англії римське право викладалося в університетах (Оксфорд, Кембридж), а окремі його положення проникли до права справедливості та канонічного права, що діяли паралельно із *common law*. По-друге, англійська юридична термінологія запозичила чимало латинських висловів (наприклад, *habeas corpus*, *prima facie*, *subpoena* та інші), а підручники з права (наприклад, славетні «Коментарі до законів Англії» В. Блекстона у XVIII ст.) нерідко порівнювали англійські норми з римськими для кращого розуміння. Втім, базова структура загального права залишалася відмінною - вона ґрунтувалася на судових прецедентах, а не на кодифікованих нормах, тому прямого впливу римського права на формування *common law* не відбулося. Натомість, у сучасну добу спостерігається зближення правових сімей: під впливом уніфікації права, діяльності міжнародних організацій та розвитку торгівлі навіть країни загального права запозичують окремі положення, характерні для континентальної системи (наприклад, кодифікують зобов'язальне чи торговельне право, використовують доктринальні напрацювання, що беруть початок у римському праві). Таким чином, римсько-правова традиція опосередковано впливає і на англо-американську правову культуру, хоч і не є її основою.

Одним із найважливіших аспектів впливу римського права на сучасність є формування правової культури та мислення юристів. Римське право навчило європейську цивілізацію поняттям верховенства закону і ролі писаного закону як основного регулятора відносин (на відміну від плеєнних звичаїв). Римські юристи заклали засади юридичної техніки - визначення понять, побудови логічних конструкцій, вміння тлумачити норми і застосовувати їх до конкретних життєвих випадків. Ця спадщина особливо помітна

в країнах континентальної Європи, де ще з середніх віків сформувався прошарок професійних юристів (нотари, адвокати, судді), вихованих на римському праві. Правнича освіта донині включає обов'язковий курс римського права в більшості європейських університетів, у тому числі в Україні. Це пояснюється тим, що римське право виступає своєрідною «азбукою» юридичного мислення: опановуючи його поняття (консенсус, володіння, позовна давність, неустойка тощо), студенти-юристи здобувають навички роботи з правовими категоріями, які залишаються актуальними у будь-якій галузі права. Як зауважує В. М. Войтович, навіть ментальні основи правосвідомості, закладені у римлян - прагнення до справедливості, юридичної визначеності, пошук *ratio* (розумного обґрунтування) для кожного правила - стали невід'ємною частиною європейської правової традиції [3, с. 264]. Сучасні концепції верховенства права, правової держави, поваги до приватної автономії значною мірою вирости з зерен, посіяних ще в римську добу.

Отже, римське право живе у сучасних правових системах як на рівні конкретних норм, так і на рівні загальних принципів та правової культури. Кожна цивілістична норма в європейському кодексі має своє «генетичне» походження, яке часто можна простежити до римського джерела. Та навіть коли пряма спадкоємність не простежується, методологія та юридична логіка, притаманні римському праву, продовжують впливати на те, як сучасні юристи формулюють закони, інтерпретують їх та систематизують. Недарма римське право називають «вічним вчителем» юристів - воно постачає приклади, застереження та натхнення для розвитку права протягом століть.

Висновки. Римське право, пройшовши тривалий шлях історичного розвитку від архаїчних норм общинного ладу до витонченої системи класичної епохи і будучи кодифікованим у величому Зводі Юстиніана, стало міцним фундаментом, на якому вибудовані сучасні правові системи. Його рецепція у середньовічній Європі забезпечила наступність правових знань та їхню трансформацію відповідно до потреб нового часу. Через рецепцію і кодифікації римське право проникло у національні законодавства, надавши їм універсального характеру та логічної впорядкованості. На ґрунті римського права сформувалася континентальна правова сім'я, до якої нині належить більшість правових систем світу - від Європи до Латинської Америки і Азії.

Аналіз показав, що вплив римського права проявляється на різних рівнях. Перший – це рівень конкретних правових норм та інститутів (право власності, зобов'язання, спадкування тощо), які або безпосередньо запозичені з римського права, або розвинуті на його основі. Другий – рівень принципів і доктрин (законність, вина як підстава відповідальності, свобода договору, автономія волі, справедливість), що становлять фундамент сучасного права і беруть свій початок у римській правовій думці. Третій – рівень юридичної методології та культури: сама ідея кодифікованого системного права, мистецтво юридичного аналізу й тлумачення, розуміння права як цілісного механізму регулювання – усе це спадщина римлян, творчо осмислена та розвинута наступниками.

Таким чином, сучасні правові системи неможливо уявити без римського права – воно живе у них і продовжує «працювати» через століття після свого формального зникнення. Для правника знання римського права не є абстрактною даниною історії, а важливим інструментом розуміння сутності чинних норм та принципів. Звернення до римсько-правового досвіду допомагає збагнути логіку розвитку правових інститутів, уникнути повторення помилок минулого та запозичити найкращі рішення, вироблені однією з найрозвиненіших правових систем людства. Як показало наше дослідження, римське право залишається невичерпним джерелом ідей та підходів, що живлять сучасну правову думку. Його універсальний характер і раціональне підґрунтя забезпечують неперервність правової традиції, яка об'єднує минуле і сучасність. Вивчення і творче використання римсько-правової спадщини – запорука подальшого розвитку національних правових систем на міцних фундаментальних засадах.

Література

1. Leroy P. Les sources romaines du Code Napoléon. Paris: Dalloz, 2010. 245 p. P. 57.
2. Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Clarendon Press, 1996. 1234 p. P. 311.
3. Войтович В. М. «Правовий менталітет» стародавніх римлян. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2012. № 3 (13). С. 261-265.
4. Гончаренко В. Д. Римське право і українська правова модель власності. К.: Академія, 2021. С. 47.
5. Задорожний Ю. А. Основи римського приватного права: Курс лекцій. К.: НАУ-друк, 2009. 92 с.
6. Коваль О. Актуальні аспекти спадкового права у римській та сучасній традиції. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 129-135.
7. Комаров В. В. Основи приватного права: римська традиція. Х.: Право, 2022. С. 26.
8. Махаришин В. С. Римське приватне право: Навч. посібник. К.: Атіка, 2007. 256 с.
9. Пастушок Г. І. Значення основоположних цінностей римського права для формування правової традиції Європейського Союзу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. Вип. 8. С. 31-37.
10. Покровський І. А. Історія римського права. Харків: Право, 2011 (репр. вид. 1917 р.). 432 с.
11. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права у правовій системі сучасної України. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 2 (13). С. 107-108.
12. Шевченко Я. С. Методологічна рецепція римського права. Львів: Права людини, 2019. С. 13.
13. Шемшученко Ю. С. Римське право як основа сучасної правової науки. К.: Юридична думка, 2020. 124 с. С. 9.

Патlachuk O. V.,

доктор юридичних наук,

завідувач кафедри правознавства

Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут

Приватного акціонерного товариства «Вищий

навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»